

Žurnalas KARDAS įsteigtas Lietuvoje 1925 m. Leistas iki 1940 m.
Atkurtas 1989 m.

2025 m. Nr. 2 (506)

TURINYS

Šv. Ignoto bažnyčia –
tylioji valstybės virsmų
liudininkė
I dalis 2

Metai
kadetų korpuse 16

Lietuviai Lenkijos
kariuomenėje
ir vokiečių karo nelaisvėje
1939–1945 m.
II dalis 26

Žurnalą rengia Lietuvos kariuomenės kanceliarijos Karinės periodikos redakcija •
Adresas: Totorių g. 25, LT-01121 Vilnius; tel. (8 5) 210 3897; el. p. Darius.Varanavicius@milt.lt
• Leideja – Krašto apsaugos ministerija. Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa
su autorių nuomone. Nuotraukos, rankraščiai negražinami ir nerecenzuojami •
Tiražas 2 700 egz. ISSN 1392-9437, GL-292 • Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo
kartografijos centras, Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r. • I ir IV viršeliuose –
Aistės Lapinskaitės nuotr.

ŠV. IG

Per konsekracijos iškilmes 1647 m. į ją išdidžiai žengė Abiejų Tautų Respublikos (ATR) karalius Vladislovas IV Vaza su karaliene Liudvika Marija Gonzaga. Vėliau ši šventovė buvo tris kartus išniekinta ir atstatyta, padedant garsiems architektams, būsimiems palaimintiesiems ir geros valios žmonėms. Iki šiol ant pagrindinės Lietuvos kariuomenės Ordinariato bažnyčios sienų likę įvairių laikmečių randai liudija ne tik sudėtingą pastato, bet ir visos mūsų valstybės istoriją.

ILONA SKUJAITĖ

NOTO BAŽNYČIA – TYLIOJI VALSTYBĖS VIRSMŲ LIUDININKĖ I DALIS

KARALIAUS MALONĖS

Šv. Ignoto bažnyčia pavadinta sulietuvintu šv. Ignaco Lojolos, Jėzuitų ordino įkūrėjo, vardu, nes ją pastatė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK) įsikūrę jėzuitai. Pirmieji šio ordino broliai į Vilnių atvyko 1569 m., kai Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius juos pakvietė stiprinti katalikų tikėjimo sparčiai plintant reformacijos idėjoms.

Vyskupas Eustachijus Valavičius

ATR karalius Zigmantas Vaza, Švedijos karaliaus Jono Vazos ir jo žmonos Kotrynos Jogailaitės (Lenkijos karaliaus bei Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo ir Bonos Sforcos dukros) sūnus.

Vilniaus jėzuitai įsikūrė dabartinio senamiesčio šiaurinėje dalyje, netoli buvusių Totorių vartų. XVI a. šiame kvartale stovėjo mūriniai gotikiniai ir renesansiniai namai, kai kurie jų nuo dabartinės Šv. Ignoto gatvės atskirti gynybine siena su šaudymo angomis (jos fragmentą, sumūrytą iš raudonų plytų, iš dalies tinkuotą, galima pamatyti ir dabar). Šioje vietoje 1602–1604 m. jėzuitų viceprovincijolas Povilas Bokša ir Mykolas Beknas, būsimas pirmasis Šv. Ignoto jėzuitų mokyklos-vienuolyno rektorius, nupirko du nedidelius pastatus. Po remonto į juos iš Polocko buvo atkeltas noviciatas, kuriame įsikūrė pirmieji 40 jėzuitų: 30 naujokų klierikų ir 10 brolių vienuolių iš Polocko.

Jėzuitų vienuolynui reikėjo ir savo bažnyčios, todėl šalia buvo pastatyta laikina koplyčia. Ji sudegė per 1610 m. gaisrą Vilniuje. Buvo nuspręsta statyti naują noviciato pastatą ir Šv. Ignoto bažnyčią. 1622 m. kertinį bažnyčios akmenį pašventino tuometinis Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius.

Lenkiški šaltiniai mini, kad noviciato ir Šv. Ignoto bažnyčios statybas finansavo keli pasiturintys tėvai jėzuitai, tarp kurių minimos Wilkanowičiaus, Andriaus Rudaminos, Simono Maffono, brolių Wojciechų, Marko Graberio pavardės. Viena iš mecenačių buvo ir ATR karalius Zigmanto III Vazos dvariškė Uršulė Meierin, paaukojusi 9 000 auksinų.

Pats karalius Zigmantas III Vaza taip pat gausiai apdovanojo statomą jėzuitų vienuolyną ir bažnyčią – skyrė žemės valdas, o interjerui išpuošti atsiuntė Dankers de Ry, žymų to meto dailininką, dirbusį jo rūmuose.

12 PRANYKUSIŲ JĖZUITŲ GENEROLŲ

Kaip ir kitos jėzuitų bažnyčios Lietuvoje, Šv. Ignoto bažnyčia buvo bazilikinė vienanavė, su 8 koplyčiom abipus navos ir dviem bokštais

1647 m. liepos 21 d. bažnyčios šventinimo iškilmėse dalyvavo tuometinė ATR valdovų pora – Vladislovas IV Vaza ir jo žmona Liudvika Marija Gonzaga. Teigiama, kad tuo metu Jų Didenybės keliavo po Lietuvą ir savo atvykimu pagerbė Jėzuitų ordino nuopelnus.

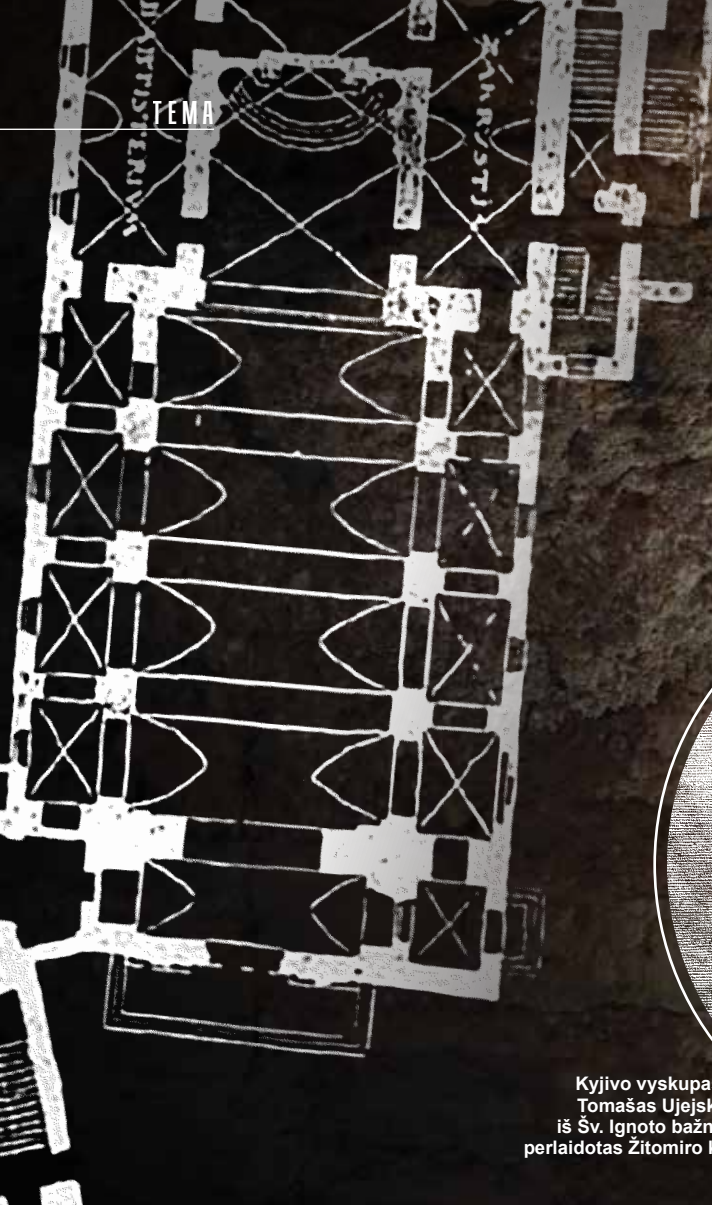
abipus presbiterijos, priskiriama brandžiojo baroko stiliui. Aprašymuose teigiama, kad jos funkcinis išplanavimas buvo panašus į karaliaus Zigmanto III Vazos rūpesčiu statytos Šv. Kazimiero bažnyčios projektą.

Interjerą gausiai puošė apie 10 barokinių altorių. Pagrindinės navos skliaute buvo freskos, tikriausiai nutapytos jau minėtojo D. de Ry. Senuose dokumentuose galima rasti aprašymų, kad skliautų freskos vaizdavo šv. Ignoto gyvenimą, o didžioji zakristijos freska – popiežiaus bulės, patvirtinančios Jėzuitų ordiną, perdavimą šv. Ignotui ir jo draugams. Tvirtinama, kad viršutiniame kupole to paties dailininko teptukas paliko 18 didelių portretų, vaizduojančių senuosius jėzuitų generolus. „Nors šie portretai buvo užbalinti, žinovų nuomone, galėtų būti nesunkiai nuvalyti. Stogas virš skliauto be gegnių, kas šiuolaikinėje statyboje yra retenybė, stilius – puikaus ankstyvojo baroko, vadinamojo jėzuitų baroko, o tai liudija apie

aukštą mūsų tėvų meną“, – 1922 m. lapkričio 18 d. rašė tuometinis Šv. Ignoto bažnyčios administratorius kunigas Francišekas Tomakas. Ši daugiau nei 100 metų senumo žinutė suteikia vilties, kad nuo skliautų nukrapščius laikmečio sluoksnius galbūt yra tikimybė išvysti senąsias jėzuitų freskas.

Šv. Ignoto bažnyčios statybos užtruko 25 metus. 1647 m. baigus statyti koplyčią ir bažnyčią, tais pačiais metais ją pašventino tuometinis Vilniaus sufraganas (vyskupo vietininkas) Jeronimas Valdislovas Sanguška. Koncekracijos iškilmėse 1647 m. liepos 21 d. dalyvavo tuometinė ATR valdovų pora – Vladislovas IV Vaza ir jo žmona Liudvika Marija. Teigiama, kad tuo metu Jų Didenybės keliavo po Lietuvą ir savo atvykimu pagerbė Jėzuitų ordino nuopelnus.

Palankumą Šv. Ignoto bažnyčiai rodė ne tik Vazų dinastijos karaliai – Zigmantas III, o po jo mirties ir jo sūnus Vladislovas Vaza, bet ir įtakingos didikų šeimos. Senieji dokumentai

Kyivo vyskupas
Tomašas Ujejskis,
iš Šv. Ignoto bažnyčios
perlaidotas Žitomiro katedroje.

liudija, kad jėzuitų bažnyčią savo gyvenimo metais apdovanojo tokie iškilūs valstybės veikėjai kaip Lietuvos maršalka Aleksandras Palubinskis, etmonai Mykolas Kazimieras Pacas ir Mykolas Servacijus Višnioveckis, Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis.

Minėtasis kunigas F. Tomakas daugiau nei prieš 100 m. savo ataskaitoje liudijo, kad katakombose po Šv. Ignoto bažnyčia ilsisi bažnyčios rėmėjų palaikai, iš jų paminėdamas tik garsiausius: Wilkanowičių, vyskupą Andryaną Wierzbickį, Lietuvos didįjį raštininką Antaną Juozapą Vainą, žymų istoriką, Kijevo vyskupą ir karaliaus Jono II Kazimiero Vazos sekretorių Tomašą Ujejskį. Simboliška, kad būtent T. Ujejs-

kis 1668 m. rugsėjo 16 d. vykusiame sosto atsisakymo posėdyje pasirašė aktą, patvirtinantį Jono II Kazimiero Vazos atsistatydinimą, taigi, ir oficialią Vazų dinastijos, Šv. Ignoto bažnyčiai negailėjusios malonių, valdymo pabaigą.

Kiti šaltiniai nurodo, kad praėjus 109 m. po palaidojimo, 1798 m. Rusijos valdžiai uždarius Šv. Ignoto bažnyčią ir bijant palaikų išniekinimo, buvo susirūpinta perlaidoti šio šventumu pasižymėjusio vyskupo kūną Augustinų bažnyčioje. 1825 m. Lucko–Žitomiro vyskupo Kasparo Ceišovskio iniciatyva buvo nuspręsta T. Ujejskio palaikus perkelti į Žitomiro katedrą. Šia proga ekshumuotas vyskupo kūnas su procesija buvo iškilmingai perneštas iš Augustinų bažnyčios į

Šv. Kazimiero bažnyčią, kurioje, prieš išgabenant palaikus į Žitomyrą, vyko gedulingos pamaldos.

BAROKO PERLAS, SUNIOKOTAS GAISRŲ IR KARŲ

Jėzuitų pastatyta ir karališkomis malonėmis apipilta Šv. Ignoto bažnyčia buvo apibūdinama kaip viena puošniausių Vilniaus bažnyčių, tačiau ji visu savo grožiu švytėjo tik 8 metus. 1655 m. rugpjūtį į Vilnių įsiveržė rusų ir kazokų būriai – prasidėjo viena baisiausių miesto okupacijų. Nuo plėšikavimų nukentėjo ir bažnyčia, ir noviciatas. Lyg to būtų maža, po metų kilęs gaisras

dar labiau nuniokojo jėzuitų pasatus.

Karo ir gaisro padarinius atstatyti ėmėsi brolių jėzuitų būrys, išmanęs statybos darbus. Prie vienuolyno veikė įvairios menininkų ir amatų dirbtuvės, garsėjusios savo dirbinių kokybiškumu ir pasižymėjusios aukštu meistriškumu. Čia dirbdavo vienuoliai drožinėtojai, baldininkai, staliai, lipdytojai iš stiuko ir kt. Noviciate 1680–1682 m. buvo pastatytas puošnus reflektoriumas, o Šv. Ignoto bažnyčioje vėlesniais dešimtmečiais interjeras buvo praturtintas daugybe meno kūrinių, pvz., buvo pastatytas antkapinis paminklas jau minėtam Kijevo vyskupui T. Ujejskiui.

XVIII a. atnešė dar daugiau nelaimių jėzuitų

Tomas Žebrauskas – Vilniaus universiteto profesorius, vadovavęs bažnyčios atstatymo darbams XVIII a.

vienuolynui ir Šv. Ignoto bažnyčiai. Vykstant Šiaurės karui, 1706 m. visi pastatai labai nukentėjo nuo švedų plėšikavimų. Pasakojama, kad jėzuitai, negalėdami sumokėti uždėtos kontri-

bucijos, turėjo atiduoti bažnyčios sidabrą. Koks ironiškas likimo posūkis – švediško ir lietuviško kraujo Vazų dinastijos globotą bažnyčią apiplėšė švedai. Kiek vėliau juos iš miesto išvijusi caro armija buvo ne ką geresnė – iš jėzuitų vienuolių atėmė tai, kas dar buvo likę: gyvulius, maisto atsargas, arklius, vežimus, baldus.

„Paskutinis vinis į karštą“ buvo visa ryjantis didysis 1737-ųjų Vilniaus gaisras. Šv. Jonų ir Šv. Ignoto bažnyčios, kurios skliautas įgriuvo, istoriniuose šaltiniuose įvardijamos kaip labiausiai nukentėjusios.

PIRMASIS ATGIMIMAS IŠ PELENŲ

XVIII a. viduryje buvo imtasi iniciatyvos atstatyti Šv. Ignoto bažnyčią. Architektu buvo paskirtas žymus to meto mokslininkas Tomas Žebrauskas – Vilniaus universiteto profesorius, astronomijos observatorijos įkūrėjas, beje, pats suprojektavęs jos pastatą, stebėjęs Jupiterio palydovų okultacijas, nustatęs Vilniaus geografinę platumą ir dangaus poliaus aukštį Vilniaus mieste. Be to, jis buvo matematikas, sukūręs elektrostatinę mašiną fizikos kabinetui, filo-

Šv. Ignato bažnyčios altoriaus paveikslą „Šv. Ignaco vizija“ nutapė baroko dailininkas Simonas Čechavičius. Sovietinės okupacijos metu paveikslas atsідūrė Vilniaus katedroje, o 2004 m. buvo grąžintas į Šv. Ignato bažnyčią.

sofijos ir laisvųjų menų daktaras, vėliau tapęs jėzuitų kunigu. Kaip architektas jis statė ir rekonstravo ne vieną bažnyčią, taip pat dalyvavo kuriant Šv. Kazimiero bažnyčios altorius, padėjo remontuoti Šv. Jonų bažnyčią, projektavo Kražių bažnyčią.

Istoriniai šaltiniai liudija, kad 1743–1747 m. A. Datzratas ir Pranciškus Prišcinskis pastatė didįjį altorių, puošnų tabernakulį. 1748–1750 m. T. Žebrauskui vadovaujant bažnyčios atstatymui, viduje buvo įrengti mūriniai altoriai, padengti dirbtiniu marmuru, padidintos šoninės koplyčios, langai, pastatytas vargonų choras, skliautai dekoruoti tapyba ir lipdiniais. Minima, kad dekoruojant bažnyčią dirbo žymūs Vilniaus skulptoriai jėzuitai Mykolas Šykas ir Jokūbas Grimmas. Tuo metu didžiajame altoriuje buvo

įkomponuotas baroko genijumi vadinto žinomiausio ATR dailininko Simono Čechavičiaus paveikslas „Šv. Ignaco vizija“ (vėliau jis buvo perkeltas į Vilniaus katedrą, o 2004 m. vėl grąžintas į Šv. Ignato bažnyčią).

Kaip vienas žymesnių objektų, tuo metu buvusių Šv. Ignato bažnyčioje, – 1608 m. M. Lenčyckio iš Loreto atvežta Dievo Motinos skulptūros kopija. LDK tokius Marijos atvaizdus turėjo tik Šv. Jonų, Šv. Kazimiero ir Šv. Ignato bažnyčios.

Dar vienas išskirtinis Šv. Ignato bažnyčios akcentas buvo Šv. Martyno vokiečių katalikų brolijos altorius. Čia veikusi brolija taip pat išlaikė savo pamokslininką, galintį kalbėti vokiškai Vilniaus vokiečių katalikų bendruomenei ir keliaujantiems menininkams.

Šv. Ignato bažnyčios interjeras 1926 m. prieš rekonstrukciją.

Po Šv. Ignato bažnyčios rekonstrukcijos praėjus 25 m., atsirito nauja nemalonių permaininga banga. 1773 m. Jėzuitų ordinas buvo panaikintas, o 1774 m bažnyčia buvo perduota Vilniaus dvasinei seminarijai. Vis dėlto didžiausios nelaimės laukė po pirmojo ATR padalijimo, kai LDK atsидūrė Maskvos letenose ir 1798 m. jėzuitų vienuolynas bei Šv. Ignato bažnyčia buvo perduoti rusų kariuomenės Preobražensko pulkui.

SUTRYPTA KARIŲ BATŲ IR ATGAIVINTA PALAIMINTOJO

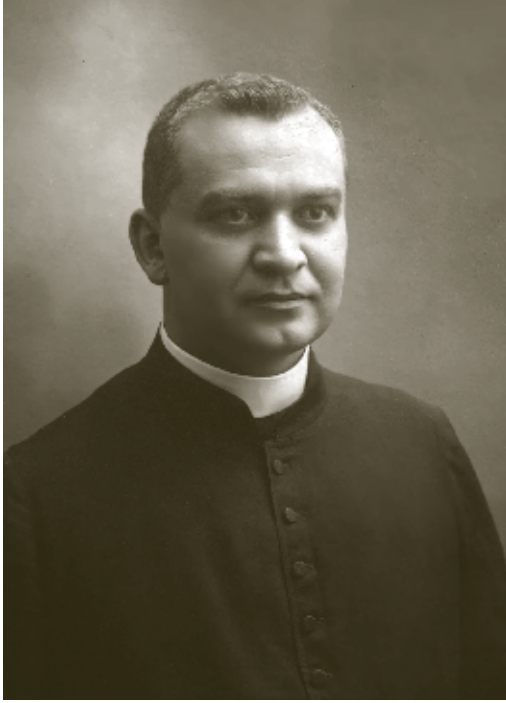
Okupantai Šv. Ignato bažnyčioje išgriovė dirbtinio marmuro altorius, nukapojo lipdinius, bažnyčios erdvę suskaidė į 3 aukštus. Išniekinuose maldos namuose buvo apgyvendinta apie 500 caro kareivių, įrengtos arklidės.

Po 1831 m. ir 1863 m. sukilimų Šv. Ignato bažnyčia buvo sudarkyta dar labiau – čia ir toliau šeiminkavusi caro armija nugriovė bažnyčios bokštus, buvo pristatytas prieangis, sunaikintas

interjeras. 1869 m. čia pradėjo veikti karininkų klubas ir kazino – buvusio sakralumo nebeliko nė pėdsako.

XX a., po I pasaulinio karo ir vėliau vykusio Lietuvos Nepriklausomybės karo, Vilnius ir Vilniaus kraštas 1922 m. oficialiai buvo prijungtas prie Lenkijos. Tuometinis Vilniaus Šv. Ignato bažnyčios administratorius kunigas Francišekas Tomakas 1922 m. lapkričio 18 d. vyriausybinei Vilnijos krašto atstovybei nusiuntė raštą, įrodinėdamas, kad Šv. Ignato bažnyčia turi būti oficialiai grąžinta atsikūrusiems jėzuitams, nes tuo metu ten šeiminkavo Lenkijos kariai. Kunigas netgi minėjo lenkų generolo Liucjano Želigovskio išduotą dokumentą dėl Šv. Ignato bažnyčios sugrąžinimo dvasininkams. Jis trumpai aprašė ir tuometinę pastato būklę: „Koplyčios būklė yra gera, joje vyksta pamaldos, o bažnyčios būklė – apverktina, kadangi jos priklausymu mums suabejojote. Šiuo metu bažnyčią, neturinčią globėjo, visiškai suniokojo ten stovinti kariuomenė – sunaikino visus rėmus bei duris, išdaužė krosnis, o grindis ir lubų lentas plėšia pakuroms.“

Du palaimintieji kunigai, prisidėję prie Šv. Ignoto bažnyčios istorijos – vyskupas Jurgis Matulaitis ir Mykolas Sopočka.

Vis dėlto netrukus jėzuitai ketinimo atsiimti Šv. Ignoto bažnyčią atsisakė ir jos likimas pateko į dviejų būsimų palaimintųjų rankas. Nepriklausomybę iškovojusi Lietuva niekada nepripažino Vilniaus praradimo – 1918 m. gruodžio 1 d. Kaune vyskupu konsekruotas Jurgis Matulaitis buvo paskirtas valdyti Vilniaus vyskupiją. Jis šias pareigas ėjo iki atsistatydinimo 1925 m., o į lenkų okupuotą Vilnių 1924 m. paprašė sugrįžti karo kapelioną ir būsimąjį palaimintąjį Mykolą Sopočką, anksčiau baigusį Vilniaus kunigų seminariją.

M. Sopočkos iniciatyva Šv. Ignoto bažnyčia buvo rekonstruota, kad ją būtų galima pritaikyti kariuomenės sielovados reikalams. Ji buvo atnaujinta ir vėl pritaikyta religinėms reikmėms pagal lenkų architektų Juliušo Kloso, tuometinio Stepono Batoro universiteto profesorius, ir Pavelo Vendzegolskio projektą. Rekonstrukcija vyko 1927–1930 metais.

XX a. rekonstruota bažnyčia savo barokinio puošnumo neatgavo – jos fasadas tebuvo XVII a. pirmosios pusės baroko stilizacija. 1929 m. pagal dailininko Stanislovo Matusiako eskizus buvo

dekoruota presbiterija, o dabartinės Šv. Ignoto bažnyčios skliautuose galima pamatyti atidengtų kunigo M. Sopočkos ir Stanislovo Matusiako prižiūrimų darbų metu sukurtos polichromijos fragmentų.

Šv. Ignoto bažnyčia buvo atšventinta 1930 metais. Joje meldėsi okupuoto Vilniaus tikintieji, o 1939 m. į susigrąžintą sostinę įžengus Lietuvos kariuomenei, lapkritį joje buvo aukojamos šv. mišios už Lietuvos karius.

SOVIETINIS SANDĖLIS IR VILTIES ŽELMENYS

Po II pasaulinio karo prasidėjus sovietinei okupacijai Šv. Ignoto bažnyčia vėl buvo sunaikinta kaip sakralumo centras – 1955 m. joje po didelių pertvarkymų įrengtas kino studijos paviljonas, o pastačius naują kino studiją, bažnyčioje įsikūrė dekoracijų sandėlis. 1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę išniekinta šventovė dar 10 m. buvo naudojama ne pagal paskirtį – pasaulietinėms, bet ne dvasinėms reikmėms.

Nuo 1991-ųjų čia veikė paveikslų galerija, vyko Šv. Kristoforo orkestro repeticijos, joje buvo rodomas legendinio režisieriaus Jono Jurašo spektaklis „Smėlio klavyrai“ – į patalpą buvo privežta tonos smėlio, per kurį klampojo aktoriai.

Nacionalinio Kauno dramos teatro direktorius Egidijus Stancikas, šiame spektaklyje atlikęs konduktoriaus Steinerio ir archeologo vaidmenis, iki šiol prisimena unikalią Šv. Ignoto bažnyčios atmosferą: „Tai buvo šviesus ir labai viltingas metas, nes buvo valstybės kūrimosi pradžių pradžia. Kartu su kolegomis Dainiumi Svobonu ir Arūnu Stanioniu buvome ką tik baigę tuometinę Lietuvos konservatoriją (dabar – Lietuvos muzikos ir teatro akademija), kai mus pakvietė į J. Jurašo spektaklį „Smėlio klavyrai“. Spektaklis gimė sunkiai, nes reikėjo nutraukti repeticijas dėl prasidėjusios blokados, vėliau – dėl 1991 m. sausio įvykių, buvo daug įtampos ir nežinios, bet pasiruošimą tęsėme. Premjera įvyko 1990 m. buvusio kailių fabriko patalpose įkurtoje Nacionalinio Kauno dramos teatro Ilgojoje salėje, o 1991 m. sezono pabaigoje su spektakliu vykome į gastroles Hamburge, Taline ir Vilniuje – sostinėje vaidinome Šv. Ignoto bažnyčioje.

Nors sienos atrodė panašiai kaip dabar, bet

viskas buvo labai apleista, drėgna, šalta ir nejauku – išniekinta šventovė visuomet turi pažeistą dvasią, ir tai labai jautėsi. Dešinėje pusėje nuo altoriaus per visą bažnyčią buvo vaidybinė aikštelė, o kairėje – suolai žiūrovams. Buvo privežta daug smėlio, jei gerai pamenu, apie 6–8 tonas. Jis buvo išplautas ir išvalytas, kad nedulkėtų, nes aktoriai jautė pasekmes sveikatai dėl drėgmės ir dulkių per ankstesnius pasirodymus. Tuo metu labai tikėjome menu, režisieriumi J. Jurašu ir nepriklausomybės atgimimu, todėl spektaklis bažnyčios erdvėje labai gražiai „suskambėjo“: mokytojo Poškos ir Donelaičio personažai, kuriuos vaidino Liubomiras Laucevičius, toje šventovėje įgavo kitų spalvų.

Po spektaklio buvome paprašyti Vilniuje jį parodyti dar kartą, todėl Šv. Ignoto bažnyčioje dekoracijos ir smėlis buvo palikti. Kai ten sugrįžome po savaitės, nutiko pats įstabiausias dalykas – radome smėlį sužaliavusį. Spektaklio finale byrėdavo grūdai, kurie sudygo, nes patalpos buvo pakankamai drėgnos, o prieš spektaklį jas pašildydavo, kad aktoriai galėtų vaidinti. Ir tie grūdai sudygo. Atsirado žalia rugių pieva. Išniekintoje šventovėje, kurios viena pusė buvo tokia pilka, kitoje pusėje – per tą žalią šviesą ir

Vilnius. Šv. Ignoto bažnyčia su jezuitų noviciatu pradėta statyti 1622 m., baigta 1647 m.

Jono Jurašo spektaklio „Smėlio klavyrai“ epizodas. 1991 m.

pievelę – nušvito viltis, kad visa tai, kas tradiciška, brangu ir vertinga, per atgautą nepriklausomybę vėl sugrįš į mūsų gyvenimus.

Kai 2004 m. buvau pakviestas dalyvauti Šv. Ignoto bažnyčios atšventinime, dar kartą pajutau, kaip gražiai mano gyvenime išsipildė žalios spalvos, simbolizuojančios gyvybę ir atgi-

mimą, metas – per „Smėlio klavyrus“ ir jau po matant sutvarkytą bei pašventintą bažnyčią, tinkamą dvasiniams patarnavimams. Teatras įsirežė kažkur per vidurį tarp šios šventovės išniekinimo ir atstatymo, buvo tarsi lūžio taškas, kad vėl būtų atsigręžta į dvasingumą.“

TĘSINYS KITAME NUMERYJE

Spektaklio „Smėlio klavyrai“ kūrybinė grupė per gastroles Vilniuje.

Stanislovo Kairio, Aistės Lapinskaitės, Nacionalinio Kauno dramos teatro archyvo, Evaldo Purlio archyvo ir interneto prieigų nuotr.

METAI KADETŲ KORPUSE

Per porą pastarųjų dešimtmečių padidėjusios imperinės ambicijos Rusijoje pradėjo diktuoti naujas madas: padidintą dėmesį „vertybėms“ (rus. „skrepy“), atsigręžimą į „praeities tradicijas“, dažnai imituojant tai, kas vyko carų valdymo laikmečiu... Šiame fone kažkas prisiminė kadetų korpusą, ir tokio tipo įstaigų atsirado ne tik Rusijoje, bet ir kitose vadinamosios Nepriklausomų valstybių sandraugos (NVS) valstybėse.

Kas yra kadetų mokymo įstaiga? Paprastai jos būna dviejų tipų: internatas (čia kadetai mokosi ir gyvena penkias paras, o savaitgalį gali grįžti namo) ir kadetų mokyklos ar specializuotos klasės (jose moksleiviai praleidžia tik dalį dienos). Pirmojo tipo įstaigos paprastai vadinamos kadetų korpusu ir dažniausiai pavaldžios Gynybos ministerijai, o kadetų mokyklos ar klasės yra Švietimo ministerijos žinioje.

Kadetų mokymo įstaigos itin liaupsinamos:

teigiama, kad tai ir bendrasis, ir specialusis lavinimas, ir sustiprintas fizinis rengimas, grįstas patriotizmo dvasia, o svarbiausia, kad akcentuojama, jog tai socialinis liftas jaunam žmogui. Viena žurnalistė iki tokio lygio perdėtai piešia kadetų įvaizdį, jog verta jos pristatymą pacituoti išsamiai:

„Kadetų mokyklą galima palyginti su riterių ordinu, kur jauni karžygiai mokomi tarnauti tėvynei. Kadetai – tai būsimieji riterijos žiedai, gabūs jaunuoliai, savo žinias ir įgūdžius skiriantys taikos ir teisybės gynybai...“

Ši panegirika parašyta 2024 metais – ką gi, Rusijos mobilizaciniai resursai gerokai nukraujavę, tad perspektyviniai „taikos gynėjai“ vis labiau reikalingi...

Kaip gi tie jauni karžygiai mokomi? Kuo kvėpuoja būsimasis „riterijos žiedas“? Susidaryti nuomonę, kas vyksta ten, už kadetų korpuso sienų, leidžia šis iš rusų kalbos išverstas žodinis kadetų korpuse metus išbuvusio anonimo pasakojimas. Kad būtų patogiau skaityti, tekstas su-skirstytas galimais skyriais.

Kadetų internatai ir mokyklos plinta Rusijoje. Jos steigiamos ir Rusijos aneksuotose teritorijose. Luhansko kadetų korpusas.

KAIP TEN PATEKAU

Noriu su jumis pasidalyti gyvenimiška istorija. Papasakosiu, kaip aš metus mokiausi kadetų korpuse ir kaip ten buvo *p****c*.

Pirmiausia, kaip aš ten atsidūriau.

Tai įvyko 2017 metais. Kaip tik buvau bebaigęs devintą klasę ir tada, pamenu, mane kankino klausimai: kuo man reikėtų užsiimti ateityje, kaip užsidirbti gyvenimui? Pagal tai, iš kokios aplinkos esu, supratau: teks arba dirbti gamykloje, arba įsitaisyti kur nors padavėju (kuo dabar ir tapau).

Tiesa, buvo dar vienas variantas – išbandyti save kokiose nors valstybinėse struktūrose. Tėvas šią mano idėją palaikė. Jis sužinojo apie kadetų korpusą mūsų mieste ir sako: „Stok.“ „OK“, – sakau aš.

Ten man, aišku, milžinišką makaronų kiekį ant ausų prikabino: kaip bus puiku, visada turė-

siu stabilų uždarbį, man skirs butą, o jei tapsiu karininku, tai gyvensiu kaip sūris taukuose vartydamasis. Žodžiu, persismelkiau visu tuo labai stipriai, užsidegiau didžiuliu noru ir jau mokykloje savo bendraklasius laikiau žmonėmis, kurie nesuvokia, kuo jie taps ir kuo užsiims. O aš jau ŽINOJAU... Deja, kaip paaiškėjo vėliau, į šūdą patekau...

Baigiau devintą klasę. Pradėjau stojamiesiems egzaminams ruoštis. Kažkaip jų, *b**t*, vis nesisekė išlaikyti – tai matematikos, tai rusų kalbos. Tik su fizinio normomis pasisekė – palyginti su kitais, aš buvau šiuo atžvilgiu netgi persirpęs, nes sportavau.

Žodžiu, egzaminų vis tiek neišlaikiau. Bet turbūt kažkas susitarė dėl manęs ir dėl kitų. Nežinau, kaip tai įvyko, bet stojo maždaug aštuonios dešimtys kandidatų ir kone visi buvo priimti.

Bandymai įdiegti žodį „kadetas“ masinei auditorijai: TV serialai ir bulvarinė spauda.

PASIRENGIMAS

Po tokio „įstojimo“ prasidėjo „pasirengimas“ mokslo metams. Maždaug dvi rugpjūčio savaitės mus tampė po *placą* (rikijuotės aikštė, – vert. past.), mes tvarkėmės, kažkodėl kirtom brūzgnus. Tada pirmąkart ir išvydome savo *staršakus*. *Staršakai* – tai vyresniųjų klasių mokiniai, mūsų pirmoji *diedovščina*. Apie ją aš galiu kalbėti be galo, tačiau apie tai truputį vėliau.

O tada aš nesupratau, kam, *b**t*, mes turime kirsti tuos šabakštynus ir šluoti, plauti, užuot, tarkim, žygiavus ar kokių nors taisyklių išmokus? Taigi, per tas porą savaičių juodus darbus tik dirbome. Ačiū, žinoma, ir už tokią patirtį: po to, kai mus paleido, kone pusė nebeapasirodė, nes jau suprato, į kokį šūdą įlipo.

Jau tada kaito kažkokia nemaloni atmosfera: silpnesni turėjo išgyventi vis daugiau patyčių, o įžulesni pradėjo burtis į grupes, kad taptų

dar stipresni.

Dar stojamųjų egzaminų laikotarpiu mane stebino, kad čia viskas mokama. Kaip gi taip? Atrodo, esi lyg ir valstybinėje įstaigoje, rengiesi tapti karininku, bet už viską reikia susimokėti. Pavyzdžiui, už uniformas, kurios turėjo ant mūsų gulėti kaip nulietos, bet faktas toks – uniformų nebuvo. Jas reikėjo siūdintis – vieniems metams, – o paskui pakeisti naujomis.

Paskui sąlygos stublino dar labiau: pasirodo, mums reikės mokėti pusę kainos už vandenį, elektrą ir maistą. Aha. O už ką? Aš lyg ir ateinu atlikti pareigos valstybei, o galiausiai turiu dar ir pats už tai mokėti? Kažkaip keistai pasijutau, na, bet tai niekis – užtat tėvai buvo labai patenkinti, nes aš mat mokausi ten, kur šviečiasi stabili ateitis ir visi kiti reikalai: neva tapsiu tikru vyru, geru šeimos žmogum ir t. t.

Iš tikrųjų ši ateitis greičiau būtų buvusi nuobodi ir nelaiminga.

Kadetų korpusų paskirtis – ugdyti potencialius kadrus jėgos organizacijoms. Tačiau ne ką mažiau svarbu – jaunimo indoktrinavimas didžiarusiškumo ir militarizmo dvasia.

MOKSLO METAI PRASIDEDA

Pirmą mėnesį stengėsi prie mūsų labai nekibti. Daugiausia drožė dėl visokių taisyklių ir statutų (kas yra *nariadas* ir pan.), taip pat reikėjo visiems per 45 sekundes atsikelti ir išsirikiuoti. Pamenu, tada *staršakai* mums ir užsiminė – pirmus porą mėnesių jie mūsų nelies, na bet paskui ruoškitės – prasidės kraupuma. Ir, žinoma, du mėnesiai dar nesibaigė, o tas siaubas jau buvo prasidėjęs. Ir prasidėjo jis jau pačiose mūsų klasėse.

Žinoma, aš nenoriu nieko kaltinti, visi mes buvome paaugliško amžiaus, bet kada stiprus muša silpną, sakyčiau, tai labai neteisinga.

Taigi, pirmieji siaubo akordai – istorija apie prezervatyvą.

Pamenu, tada kastuvu šlaviau asfaltą. Taip – šlaviau kastuvu: rudeniop mus ištempdavo šluoti lapų, o kadangi šluotų trūko – jų buvo tik dvi pusšimčiai žmonių – vietoj jų mums duodavo kastuvus.

Ir praėjus toms dviem savaitėms, mes kasdien šlavėme ir tvarkėme, ant mūsų visi rėkė, mes kūlversčiais lėkėm. Na, iš esmės tai normali procedūra. Tai norma. Ko gero, jei jūs kada tarnavot, žinot, kad tai – parengimas. Bet mūsų atveju

Okupuotas Krymas. Ikonėlių dalijimas kadetų klasėje.

mes visa tai turėjome dar ir su pamokomis derinti. Mes juk buvom specializuotoje mokymo įstaigoje, ne kariniame dalinyje.

Taigi, sklindant gremžiamo asfalto garsams, staiga pasirodo du bernai ir pradeda mus ruošti pokalbiui apie tai, ką jie iškrėtė. O iškrėtė jie štai ką: rado prezervatyvą, tada nuėjo į ūkio korpusą ir ėmė mėtytis juo vienas į kitą. Staiga pataikė į karininką...

Sakyti, kad išgirdęs tokį pasakojimą „apšalau“, vadinasi, nieko nepasakyti. Net nežinau, ką galvoti ir kokią emociją išreikšti. Tikėsite ar ne, bet pradėjau abejoti dėl to, kur aš esu ir, apskritai, kodėl aš čia.

Žodžiu, apie prezervatyvą: karininkas liepė iškasti didelę duobę ir tą panaudotą daiktą joje palaidoti, o mes tuo metu turėjom atiduoti pagarbą. Taip – pagarbą, jums nepasigirdo. Štai tada ir suvokiau, į kokią vietą esu patekęs.

Man jau tuomet ten nelabai patiko, ypač kaip su mumis elgėsi vyresnieji mokiniai. Galiu juos suprasti, nes lygiai taip pat su jais elgėsi dar vyresni, tačiau smurtas vis dėlto nepateisinamas. Nuostata „mes stipresni – jūs silpnesni, o tai suteikia teisę jus mušti“ atrodė kažkaip trenktai.

KASDIENYBĖ, KASDIENYBĖ...

Atmintyje liko daugybė praleistų betikslių valandų. Buvome tąsomi po kažkokius pasirodymus ir visas išgalvotas šventes, kad ten tik išsitempę pastovėtume (ir gal būt šitaip kažkam uždirbtume pinigų). Stovėdavome po dvi, tris valandas nejudėdami, tarsi statulos, būtent tada vilkėdami tomis pačiomis uniformomis, kurioms paklojome po šimtą tūkstančių. Buvo nesuprantama visa ta *pokazūcha*. O kada gi iš tikrųjų pradėsime užsiimti kažkuo tikrai naudingiu, kažkokiu koviniu rengimu? Taip, mums pasakojo, kaip bėgioti su *kalašu*, kaip mėtyti granatas ar įveikti kliūtis, bet praktinių užsiėmimų nebuvo. Absoliučiai. Visa, kas vyko, tai kažkokie sporto renginiai ir varžybos su kitomis mokyklomis. Ir šlavimas, plovimas.

Štai taip, *b**t*. Jei nebūdavo ką veikti, eidavome tvarkytis, o jei nebūdavo ką tvarkyti, ieškodavome, ką galima sutvarkyti. Šito dalyko aš nesupratau, na, bet tiek to. Paskui suvokiau, kad tai kažkoks betikslis siaubas. Norėjosi jau sliedes tepti, bet iš čia ištrūkti man neleido – esą, jau įstojau, be to, dar ir susimokėjęs esu. Kita

Pabendravus su popais, galima pažygiuoti prieš Lenino atvaizdą. Nežinia, kaip tai suderinama, bet faktas lieka faktu...

vertus, nesinorėjo liūdinti tėvų, nors aš vis tiek jiems kartkartėmis užsimindavau, kad gal reikėtų atsiimti dokumentus, nes nieko doro čia nėra. Tarp kitko, adekvatesni būtent taip ir padarė – iki mokslo metų vidurio atsisijoję dar dešimt bendraklasių. Taigi, mūsų tapo dar mažiau, o tai reiškia, kad teko tik dar daugiau šluoti ir tvarkyti.

Dar mane kankino mintis: kam tas neva kovinis rengimas, jei vis tiek turėsime laikyti bendruosius valstybinius egzaminus? Ar mūsų neturėtų paskui iškart priimti į aukštesniąsias

karines mokymo įstaigas? Bet dešimtoje klasėje įnirtingai ruošėmės egzaminams, užuot gavę specifinių žinių. Ir visą tą laiką galvoje buvo tikra sumaištis: na, kaip gi taip, kaip gi taip – aš juk čia, kad įgyčiau bent karinio amato pagrindus, paskui ištočiau į karo mokyklą... Bet pamažu atėjo suvokimas, kad ir ten bus ta pati istorija: iš pradžių mus *pyz***s*, o paskui, kai jau *atpyz***s*, užsiimsime amžina ruoša, maža to, dar turėsime jausti begalinį dėkingumą už visa tai, mokėti pinigų ir dėliaugtis, kad čia patekome... Labai įdomi istorija, žinoma...

DIEDOVŠČINA – KAIP GI BE JOS

Dar noriu papasakoti, kaip ten radosi *diedovščina*. Tai išvis atskira istorija. Pamenu, vakare sėdėjau ir kažkokį filmą žiūrėjau – pas mus penktadieniai vykdavo filmų peržiūros, žinoma, tik karinių ir tik patriotinių. Kartais mes savus filmus pasirinkdavome, bet karininkai tuo nebūdavo sužavėti: nepatriotiška gi.

Taigi, sėdžiu, už manęs – toks vienas stambus bernas, o šalia jo, pavadinkim, *dieduška*, ir aš užstojau jiems vaizdą. Atseit mano galva jiems trukdė. Spyrė man ir sako: „Trauk savo buką galvą nuo vaizdo!“

Aišku, nepatraukiau. Ir tada pajutau ranką ant savo kaklo, daugybė žvaigždučių blykstelėjo akyse. Pradėjau dusti.

Iš tikrųjų manęs vos neuždusino. Dėl to, kad kažkam esą „trukdžiau mėgautis kažkokiu patriotiniu filmu“. Ir tai buvo antrasis „skambutis“ man, kad reikia tą visą reikalą užraukti.

Tokių „skambučių“ būta ir daugiau. Aišku, nesirengiu smerkti tų vaikinių, – visi mes buvome to amžiaus vaikai, murdomi grubių paaugliško gyvenimo sąlygų, – bet nenoriu jų ir teisinti. Dažnai mačiau, kad tie, kas negali už save pakovoti, kenčia labiausiai. Tą, kas nemokėjo atsikirsti ar pasipriešinti, paversdavo *terpyla*. Buvo toks vienas. Jį apkaltino esą skundžia kitus karininkams ir teikia jiems informaciją, nors jis to ir nedarė. Bet jį pavertė *terpyla* – na, juoko dėlei. Mačiau, kaip jį auklėdavo tualete.

Taip pat pamenu, kaip vieną rytą išėjau į *placą* (kasryt bėgiodavome po porą kilometrų). Žodžiu, stoviu rikiuotėje, staiga atbėga toks mažas tipas. Iš kitos klasės, bet mano vienmetis. Jis dvi minutes pavėlavo. Prie jo prieina toks stambus bičas, ir nuspėjate, ką jis padarė? Aišku, jis *p*so* mažajam *padychon* taip, kad šis susilenkė kaip peiliukas ir nugulė ant žemės. Paskui atsikėlė. Ir po mėnesio iš mokyklos išėjo. Štai taip. Šitai vyksta natūrali atranka kadetų korpuse. Tave muša, tau tas nepatinka, ir tavęs ten nelieka.

Ir, aišku, mes nieko negalėjome pakeisti – matėme tuos dalykus, bet ar galima pranešti apie tai karininkams? Na jau ne – jei papasakosi, tave muš dar labiau. Aš... aš tai nežinojau, ko imtis,

matydamas, kai muša mažesnius bičius. Pats buvau sportiškas, tai galėjau pakovoti už save. Bet tuos, kurie nesugebėjo, tuos mušė, ir man iki šiol gėda, kad nesiryžau jų užstoti. Tai baisu. Norite ar ne, kadetų korpuse jus bet kuriuo atveju muš. Arba diedai suras pačius stipriausius ir muš juos, o šie tada muš jus. Ar tai būtina? Nežinau. Tiesiog tai faktai, liudijantys, kodėl jums nereikia čia būti.

Visus metus bėgiosite ir atliksite ruošos darbus, o paskui – vėl bėgiosite ir atliksite ruošos darbus. Taip praėina visa suknista diena: atsikeli, bėgioji, šluoji, o paskui dar po pietų bėgioji, ir aš... na, tiesiog nežinau... Koks buvau kvailys, kad ten nuėjau, atidaviau tiek pinigų, laiko... Gailiuosi, kad ten atsidūriau.

Ko aš ten pasimokiau? Ogi aš ėmiau skaičiuoti utopijas ir antiutopijas. Orvelą ir panašiai. Pamenu, prie manęs priėjo mūsų karininkas ir klausia: „Kodėl tu skaitai knygas? Tai žalinga. Literatūra kenksminga.“ Ir aš supratau, kad šiuo požiūriu tikrai nieko gero, nes tu neturi teisės įsivaizduoti ir reikšti savo nuomonės. Tik vykdyti įsakymus ir viskas. Ir dars kartą suvokiau, kad reikia iš čia kaip nors išsikapanoti.

Sykį mane paėmė į bokso varžybas (kažkada užsiiminėjau boksu), o aš pralaimėjau. Kai priešėjau prie karininko, šis tarė „Na ką, *prap**ai, loche*“, ir man pasirodė neįtikėtina, kad taip sako suaugęs žmogus. O kartą jis mane pasikvietė, kad... parodytų man telefono ekrane nuogos moters nuotrauką. Ir visai nesupratau, koks buvo to tikslas, išskyrus, kad pradėjau suvokti, koks yra mane supantis kontingentas. Tas pats veikėjas, beje, kartą pasakė kitam kursantui, kad mane paauklėtų, kai kažką blogai atlikau: imk, sakė, ir nubausk jį.

Be abejo, daug kas paklaustų manęs, o ką aš ten pamiršau, juk savo noru ten atsidūriau? Taip, buvau, kaip sakoma, mažas ir kvailas. Veikiausiai norėjau stabilumo, kažkaip pasižymėti, o atsidūriau kažkokiose drumzlėse. Netekau savigarbos, mane išbėrė kažkokiais spuogais. Tuo metu jaučiausi labai ne kaip ir net pradėjau rūkyti.

Ir visa tai dėl to, kad... Kas nežino, yra toks serialas „*Kadetstvo*“, toks labai šiltas... Tuo metu daugelis jį matė ir daug kam jis kėlė motyvaciją,

Stavropolio kadetai gavo palaikyti pistoletus *Makarov*.

tai ir įstojo, o paskui „apšalo“ iš tikrųjų pamatę, kaip be tikslo jie savo laiką iššvaistė.

IŠEINU, PALIEKU TAVE

Praėjus metams man vis tik pavyko įtikinti tėvus, kad atsiimtų mano dokumentus. Sugebėjau iš ten išeiti. O štai tie, kas tęsė savo tarnybą toliau (sakau, tarnybą, nes būdavom ten visas dienas ir tik sekmadieniais aplankydavom namiškius) ir liko iki galo, laikė įprastus egzaminus.

Kas neišlaikė, tuos į armiją paėmė. Išlaikiusieji į aukštąsias karines mokymo įstaigas nepateko – ne dėl to, kad ten būtų aukšti stojamieji balai, o todėl, kad niekas nepanoro ten stoti. Niekas, absoliučiai niekas po šito siaubo, *b**t*, nepanoro ten stoti. Nors pas mus užsukdavo vaikinių, tapusių kursantais, ir pasakodavo, kaip ten pas juos *afgiena*, kaip jiems patinka, kad trejus metus tave *dūchina*, o ketvirtuosius leidi kaip *dieduška*.

Trejus metus tave vaikys kaip pas kadetus, taip?.. Ačiū, viliojantis pasiūlymas...

Ką galėčiau pasakyti iš gerosios pusės? Kadetų korpuse išmokau nerodyti silpnumo. Jei prie tavęs pradeda kibti, iškart reikia nelikti skolingam. Jei bent akimirką parodysi, kad esi silpnas, būsi suėstas su šūdu. Ir žiūrės kaip į šūdą. Jei nesusgebėsi pritapti, bus lygiai tas pats.

Man dar pasisėkė – mano klasė nebuvo iš absoliučiai perkništų atmatų, o štai kaimyninėje klasėje vyko visiškai trenkti dalykai – vien ko verta istorija su prezervatyvu. Arba visokie *nasvajaus* (kramtomasis mišinys, turintis silpną psichoaktyvų poveikį, – vert. past.) kramtymai ir spjaudymai vienas į kitą... Tie epizodai prisiminimuose man nesukelia nieko, išskyrus liūdesį. O gėris iš to tik tas, kad po tokios patirties bus lengviau bet kuriame kitame vyriškame kolektyve – gamyboje ar karinio mokymo įstaigose, nors teko girdėti, kad po metų kai kas ir iš ten išeina su sudaužytomis *mordomis*.

Lūžis įvyko ketvirtą ryto, likus dviem valandoms iki kėlimosi: sėdėjau ir mąščiau, ką gi man tokio iškrėtus, *b**t*, kad mane iš čia išmestų. Pasiėmiau peiliuką ir ėmiau juo braižyti savo

Didžiai prasmingas užsiėmimas. Mojuoti nagaika smagu – ypač įsivaizduojant, kad prieš tave koks nors idėjinis priešas...

rankas. Taip. Kad visi pamanytų, jog aš trenktas. Ryte visi tai pastebėjo, aš norėjau jau eiti pas direktorių... ir kažkodėl sustojau. Veikiausiai pamaniau: netgi jei papasakosiu, kaip man čia bloga, jis vis tiek padarys viską, kad čia likčiau. Kita vertus, jei būčiau atsidūręs kolektyve su randuotomis rankomis, įsivaizduokite, kas būtų manęs laukę. Taigi, kažkodėl tariau sau: „Tiek to, iškentėsiu kaip nors iki mokslo metų pabaigos.“

Kartais aš taip pavargdavau nuo visko, kad sykį sugalvojau simuliuoti ligą. Kai kurie vaikinai užsilašindavo jodo tirpalo ant duonos ir valgydavo, kad pakiltų temperatūra. Kai kas valgė trintą pieštukų grafitą, o aš sugalvojau sukelti sau pykinimą. Kyštelėjau pirštus gerklėn ir pradėjau vėmti vandeniu, kad mane atleistų nuo už-

siėmimų. Pamenu, mane paguldė į lovą. Eidavau į tualetą ir imituodavau, kad toliau vemių. Kartu buvo kitas bendramokslis iš paralelinės klasės – jis buvo susitrenkęs uodegikaulį. Jis man sako: „Klausyk, aš irgi noriu iš čia išeiti. Gal tu man gali kaip nors smogti per tą vietą, kad trauma komplikuotųsi?“ Pagalvojau: na, gerai, man iš principo nesunku tą padaryti. Ir iš visos sveikatos trenkiau. Aišku, nieko iš to neišėjo – jo nuo užsiėmimų neatleido, o mane atleido, nes vis žiaukčiojau. Man visai ne gėda apie tai pasakoti. Net jei apie tai ir išgirs tie, kas mus mokė, – jie turėtų suprasti, kaip ten mums buvo blogai, juk buvo daroma viskas, kad ten būtų neįdomu, viskas virto kažkokiu būsimų kiemsargių parengimu... Juk kasdien mes valėme tą prakeiktą

placą – grėbėme lapus, valėme sniegą, tvarkėme jį visada – net tada, kai jis buvo visiškai švarus. Plovėme kabinetus, o kartais tą darėme net per išėigines dienas, poilsio sąskaita. Kam visa tai? Mus ruošė tapti profesionaliais tvarkytojais?

Sykį gulėdamas apkase, kaip tik vyko lauko pratybos, taip pat visiškai betikslės – mes tik kažkur vaikščiojome ir kažką kasėme... taigi, gulėdamas apkase ir žiūrėdamas į dangų, sugalvojau planą. Grįžęs pasakiau tėvams, kad viskas, aš ten daugiau neisiu. Galite mane ten ir surištą atvesti, bet aš vis tiek iš ten bėgsiu. Tą padaryti nesunku – nėra ten kažkokios ypatingos sargybos ar panašiai.

Tokio fakto akistatoje tėvai nuėjo į mokyklą ir galiausiai atsiėmė mano popierius. Aš nuėjau į technikumą mokytis elektromechanikos.

SAPNUOJU TAI

Taip, aš pats pasirinkau. Bet noriu tiesiog pasakyti kitiems, kad tūkstantį kartų pagalvotų, prieš ten stodami. Gal geriau mokytis normaliai, pamatyti normalaus civilio gyvenimo, o jau tada stoti į aukštąją, kad ir karinę, arba eiti į armiją. O kam egzistuoja kadetų korpusas, aš nesuprantu.

Aišku, yra tokie kadetų korpusai, kurie rengia vaikus nuo pirmos klasės. Gal taip ir geriau. Bet visa ta nulaižyta *pokazūcha* ir pseudopatriotizmas, visos tos pinigų rinkliavos, *diedovščina*, – aš to niekaip nesupratau. O iš tikrųjų, jei pradėdi skųstis, gauni dar labiau. Kaip tai išvis dar gali egzistuoti?

Išbuvau ten metus. Ir iki šiol aš tai prisimenu. Sapnuoju tai. Kad vis dar esu ten, kad ant manęs kažkas rėkia, o aš turiu nubusti ir bėgti.

Aš patenkintas, kad pasirinkau kitą kelią ir kitą profesiją. Pas mus buvo tokių karininkų, kurie neslėpė, kad atėjo mūsų mokyti tik dėl to, kad armijoje per mažas atlyginimas. Be to, jiems ten kniso protą įvairūs dokumentai bei patikrinimai. Ir kokių nors ypatingų butų jiems ten neskyrė, t. y. viskas, ką man pasakojo prieš stojimą, buvo melas. Taigi, dėl ko visa tai? Peršasi atsakymas: buvau paveiktas propagandos. Man reikėjo stabilumo, daugiau pasitikėjimo, galų gale, norėjosi pagyventi atskirai nuo tėvų. Ir aš

patikėjau, kad ten man bus geriau, o iš tikrųjų patyriau daug pasibjaurėjimo, smuko savivertė, pakriko psichologinė sveikata.

Kartu mokėsi vienas berniokas, kurį mušė už tai, kad nesutikdavo su bendra nuomone. Jis nebuvo kvailas, jis buvo netgi protingesnis už kai kuriuos kitus, tačiau jo bendravimo įgūdžiai nebuvo išlavinti – jis nemokėjo prisitaikyti. Manau, kad jis kaip tik būtų pasiekęs gerų rezultatų karyboje. Bet jis, kaip ir aš, pasitraukė – pasirinko visai kitą sritį. Ir, žinoma, aš džiaugiuosi dėl jo. Mes iki šiol, nors ir ne dažnai, pabendraujame. Radau ten bendraminčių, kurie nesutiko su tuo, kas ten vyksta. O vyko ten daug dalykų, apie kuriuos aš net ir nenorėčiau pasakoti.

Ir žinot ką? Savo dabartinėje darbovietėje netikėtai pamačiau vaikiną iš buvusios mano klasės, kuris baigė kadetų mokyklą. Jis dirba apsauginiu. Manęs jis nepažino – aš stipriai pasikeitęs per tą laiką. Man norėjosi to vaikino paklausti: „Dėl ko mokeisi du metus „karinėje specializacijoje mokykloje“, išleidai tiek pinigų, patyrei tiek pažeminimų, – kad po viso to dirbtum sargu?“

Neseniai man kažkas parodė vaizdo įrašą, kaip vyresnieji šios mokyklos auklėtiniai muša jaunesnius, nes šie neva per daug pasikėlė. Tiesiog prieš pat išleistuves užėina ir visus muša.

Pas mus irgi būta panašių dalykų. Tarkim, per rikiuotės užsiėmimus keli žmonės mušdavo kitus. Kodėl, neįsivaizduoju. Neva taip jie mus auklėdavo...

Ši istorija ne kam nors kitam, o daugiau pačiam sau – neturėjau kam išsipasakoti. Apie kadetus, apskritai, mažai kas pasakoja. Mačiau tik vieną vaizdo klipą: stovi toks *pacanas* ir neužsikirsdamas vardią kadetų mokyklos plusus ir minusus, lyg pagal instrukciją, bet ir tie minusai tokie vos ne teigiami... O man korpusas dabar – tai vienas didelis minusas. Nieko jis neduoda.

Nebent pateksite į geresnę mokyklą – neneigiu prielaidos, kad tokia kur nors yra...

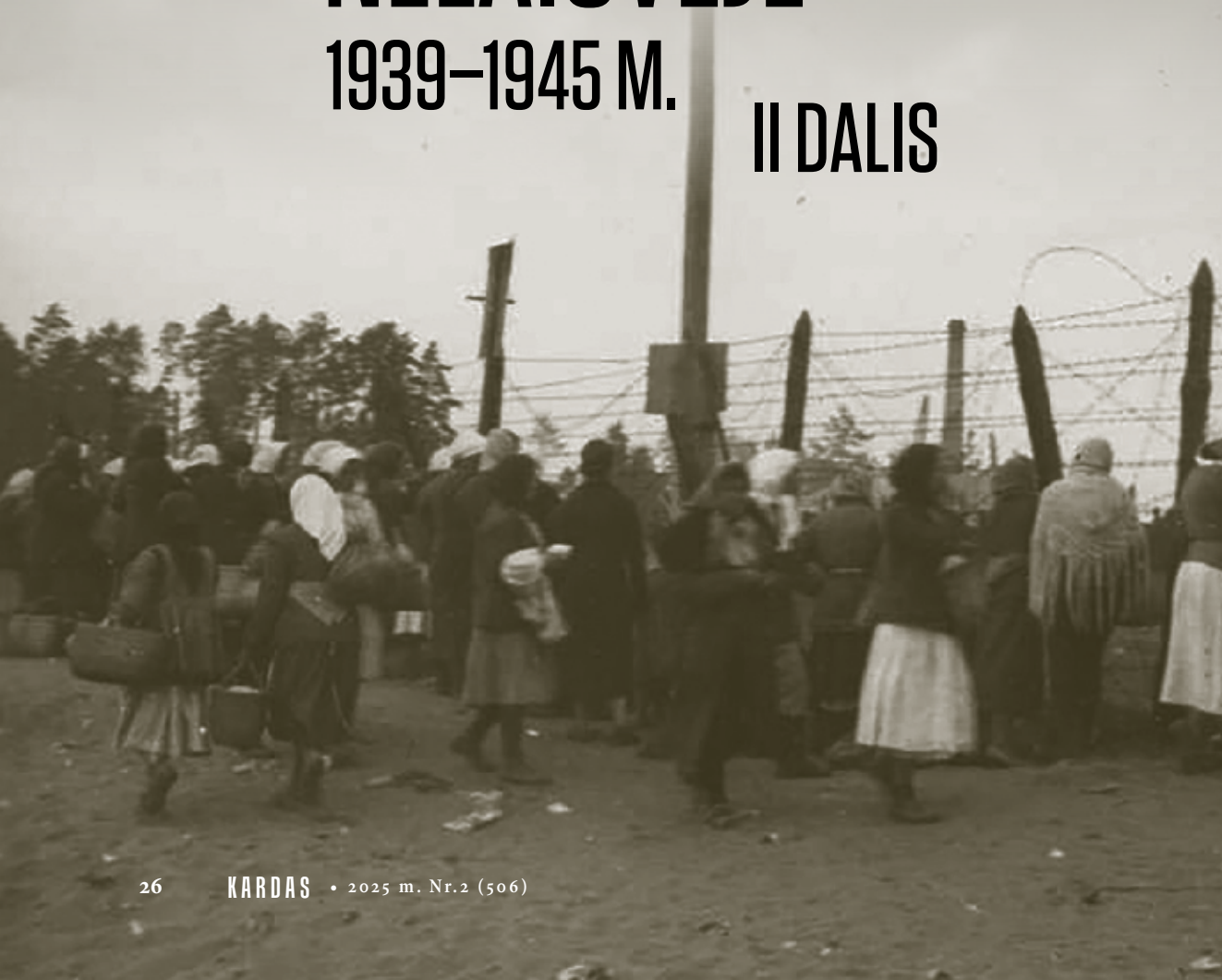
PARENGĖ DARIUS SUTKUS

DR. ARŪNAS BUBNYS

LIETUVIAI LENKIJOS KARIUOMENĖJE IR VOKIEČIŲ KARO NELAISVĖJĖ

1939–1945 M.

II DALIS

Šiame straipsnyje nagrinėjama Vilniaus krašto lietuvių, 1939 m. mobilizuotų į Lenkijos kariuomenę, likimai II pasaulinio karo metais. Dalis mobilizuotųjų vyrų žuvo fronte arba buvo sužeisti, bet didesnė dalis pateko į vokiečių nelaisvę ir buvo kalinami karo belaisvių stovyklose, vėliau išdalinti vokiečių ūkininkams ir dirbo įvairius fizinius darbus iki išlaisvinimo 1945 metais. Straipsnyje daugiausia remtasi Lietuvos ypatingojo archyvo (LYA) K-1 fondo 59-ojo apyrašo dokumentais. Taip pat remtasi negausia istorine literatūra (daugiausia Lenkijos), susijusia su nagrinėjama tema.

BAZINĖS I GYNYBOS APYGARDOS KARO BELAISVIŲ STOVYKLOS

Pirmosios karo belaisvių stovyklos, nors tiksliau reikėtų vadinti jas lageriais, atsiranda II pasaulinio karo pradžioje. Pirmieji lageriai, įkurti Rytų Prūsijoje, sulaukia pirmųjų belaisvių jau 1939 m. rugsėjį. Ir ateityje naujų karo belaisvių lageriai bus steigiami ar likviduojami priklausomai nuo karinių veiksmų eigos.

Stovyklų pavadinimuose atsispindi lagerio įkūrimo pobūdis ir eilė. Romėniška raidė žymi apygardą, didžioji lotyniško alfabeto raidė – įsteigimo eilę (arba numerį), toliau pridedama geografinė vietovė. Pagrindinės bazinės Rytprūsių teritorijoje stovyklos, pavaldžios Karaliaučiaus valdybos skyriui ir Tilžės *Gestapo*, buvo šios:

Stalag I A Stablack (dabar – *Stablawki*, liet. Stablaukiai, Lenkija). Jungtinis dviejų stovyklų Kaminske ir Stablaukiuose pavadinimas. Lageris buvo apie 8 km į šiaurės vakarus nuo Prūsų Ylivos (dabar – Bagrationovskas, Kaliningrado sritis). Tai buvo pats didžiausias karo belaisvių lageris Rytų Prūsijoje. Dar prieš karą Stablaukių gyvenvietė buvo kuriama kaip ūgulos miestas, jame gyveno vien kariškiai, buvo daug kareivinių. Tai buvo palankios aplinkybės sukurti centrinį, t. y. pagrindinį, Rytų Prūsijos karo belaisvių lagerį. Jis turėjo per 20 darbo komandų (filialų; tarp jų E 12 Memel (Klaipėda)). Jos buvo sudaromos pagal profesinį atitikimą. Centrinio lagerio numeris buvo E1. Pirmieji karo belaisviai šiame lageryje buvo lenkų kariškiai, pradėti gabenti į Stablaukius 1939 m. rugsėjo pirmomis dienomis. Vėliau čia buvo kalinami belgai, prancūzai, rusai, buvo net italų ir kt. 1940–1940 m. šiame lageryje buvo kalinama per 100 000 belaisvių. 1940 m. pirmoje pusėje iš šio lagerio buvo paleisti į laisvę 178 Lietuvos gyventojai, kurie kaip Lenkijos kareiviai pateko į nelaisvę 1939 metais.¹ 1945 m. sausio 25 d. lageris buvo evakuotas, manoma, kad tuo metu jame buvo apie 50 000 karo belaisvių.

¹ Z. Lietz, *Obozy jenieckie w Prusach Wschodnich 1939-1945*, s. 78–79.

Lietuvis Viktoras Jurga (g. 1916 m. Eišiškių vlsč. Jančiūnų k.) 1939 m. pateko į vokiečių nelaisvę ir buvo kalinamas Rytų Prūsijoje, *Stalag I A* karo belaisvių stovykloje Stablaukiuose. Kalinių čia buvo dešimtys tūkstančių. Iš pradžių joje buvo kalinami lenkų, o nuo 1940 m. prancūzų (37 000) ir belgų (23 000) karo belaisviai. Jie buvo išdalinti darbams ūkininkams ir įvairioms įmonėms po visą šiaurinę Rytų Prūsijos dalį. Stablaukiuose 1939–1941 m. kalėjo apie 50 000 lenkų karo belaisvių. Vėliau jų statusas buvo pakeistas į civilių darbininkų statusą. Šiame lageryje mirusių karo belaisvių skaičius nėra žinomas. 1945 m. pradžioje lagerį užėmė Raudonoji armija. Dalis karo belaisvių iki sovietų armijos atėjimo buvo evakuoti į Vokietijos gilumą. V. Jurga buvo kalinamas *Stalag I A* tik apie mėnesį laiko, paskui jis buvo perduotas dirbti pas vokiečių ūkininką Ostrodos (vok. *Osterothde*) apylinkėse, vėliau dirbo pas dvarininką Rastenburge (dabar – *Kętrzyn*, Lenkija) ir kitose Rytų Prūsijos vietovėse iki 1945 m. balandžio. Į Lietuvą V. Jur-

ga grįžo 1945 m. vasarą per Volkovysko (Baltarusija) NKVD patikrinimo-filtracijos punktą.²

Lietuvis Alfonsas Pipiras (g. 1909 m. Švenčionių aps. Novosiolkų k.) 1939 m. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenę, dalyvavo mūšiuose su *Wehrmachtu* ir prie Grajevo miesto pateko į vokiečių nelaisvę. Iš pradžių jis buvo kalinamas lageryje I A (belaisvio nr. 8561), o 1942 m. buvo perkeltas į karo belaisvių stovyklą XI A Altengrabovo mieste. Šio lagerio belaisvius išvadavo amerikiečių kariuomenė 1945 m. balandį. Į Lietuvą A. Pipiras grįžo 1945 m. rugpjūtį per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą.³

Alfonsas Krūminis (g. 1913 m. Švenčionių aps. Prisieginės k.) 1939 m. buvo pašauktas į Lenkijos kariuomenę, tarnavo 13-ajame pėstininkų pulke eiliniu, dalyvavo mūšiuose su *Wehrmachtu* ir rugsėjo 27 d. prie Varšuvos pateko į vokiečių nelaisvę. A. Krūminis buvo įkalintas *Stalag I A*

² V. Jurgos 1945 06 14 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 4407, l. 1–2 ap.

³ A. Pipiro 1949 04 09 d. tardymo protokolas, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 30617, l. 31–32.

lageryje Stablaukiuose, paskui dirbo įvairius darbus pas ūkininkus ir popieriaus fabrike Rytų Prūsijoje. Pipirą išlaisvino sovietų kariuomenė 1945 m. gegužės 9 d. Į Lietuvą Krūminis grįžo 1945 m. per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą⁴.

Pranas Kašėta (g. 1913 m. Marcinkonių valsč. Kašėtų k.) 1939 m. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenę, dalyvavo mūšiuose su *Wehrmachtu* ir pateko į vokiečių nelaisvę. Jis buvo įkalintas *Stalag I A* belaisvių stovykloje Stablaukiuose. Čia jis kalėjo iki pat nacių ir sovietų karo pabaigos. Į Lietuvą P. Kašėta sugrįžo 1945 m. birželį.⁵

Petras Kašėta (g. 1912 m. Marcinkonių valsč. Kašėtų k.) 1939 m. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenės 81-ąjį pėstininkų pulką dalyvavo mūšiuose su *Wehrmachtu* ir pateko į vokiečių karo nelaisvę. 1939–1941 m. jis buvo kalinamas belaisvių stovykloje Rytų Prūsijoje (tikslī vieta

nenurodyta), o pasui iki išlaisvinimo 1945 m. balandį dirbo žemės ūkio darbus pas dvarininką. Į Lietuvą P. Kašėta sugrįžo 1945 m. vasarą per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą.⁶

Stanislovas Vaitkevičius (g. 1910 m. Švenčionių aps. Šakališkės k.) 1939 m. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenės 15-ąjį pėstininkų pulką eiliniu, dalyvavo mūšiuose ir pateko į vokiečių nelaisvę. Iš pradžių jis buvo atiduotas vokiečių ūkininkui Tilžės apylinkėse, 1940 m. perkeltas į *Stalag I A* karo belaisvių stovyklą, bet tų pačių metų pabaigoje vėl buvo perduotas vokiečių ūkininkui netoli Bartenšteino miesto Rytų Prūsijoje (dabar – Bartošycė; lenk. *Bartoszyce*; vok. *Bartenstein*, Lenkija) ir pas jį dirbo iki išlaisvinimo 1945 m. balandį. Į Lietuvą S. Vaitkevičius grįžo 1945 m. per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą.⁷

⁴ A. Krūminio 1949 09 01 d., LVA, f. K-1, ap. 59, b. 30682, l. 9–9 ap.

⁵ P. Kašėtos 1947 05 05 d. tardymo protokolas, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 31297, l. 3–3 ap.

⁶ P. Kašėtos 1945 07 26 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 1866, l. 1–2 ap.

⁷ S. Vaitkevičiaus 1945 04 18 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 12960, l. 1–2.

Nikodemas Tabėra (g. 1913 m. Švenčionių aps. Kelpučių k.) 1939 m. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenės 85-ąjį pėstininkų pulką Naujojoje Vilnioje. Jo pulkas dalyvavo mūšiuose su *Wehrmachtu*, rugsėjo 9 d. N. Tabėra pateko į vokiečių nelaisvę ir buvo įkalintas belaisvių stovykloje Stablaukiuose. Po kelių mėnesių jis buvo perduotas vokiečių ūkininkui ir iki Raudonosios armijos atėjimo dirbo žemės ūkio darbus netoli Bartenšteino miesto. Į Lietuvą N. Tabėra grįžo 1945 m. vasarą per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą.⁸

Valentas Petrulėnas (g. 1909 m. Švenčionių aps. Bernotų k.) 1939 m. rugpjūčio pabaigoje buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenės 13-ąjį pėstininkų pulką eiliniu. Jo pulkas dalyvavo mūšiuose su *Wehrmachtu* prie Vyškovo (lenk. *Wyszów*) ir Sielcų (lenk. *Sielce*) miestų. Rugsėjo 14 d. jis pateko į vokiečių nelaisvę. Iš pradžių V. Petrulėnas įsidarbino pas vokiečių dvarininką netoli Riezenburgo miesto (vok. *Riesenburg*, dabar – *Prabuty*, Lenkija). Vėliau jis dirbo įvairius fizinius darbus cukraus fabrike Magdeburge

ir žemės ūkio darbus kitose vietovėse. Jis buvo išlaisvintas 1945 m. gegužės pradžioje ir per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą grįžo namo.⁹

Stalag I B Hohenstein (dabar – *Olsztynek*, Lenkija) – tai lageris Rytų Prūsijoje, kuris pirmasis sulaukė lenkų armijos karo belaisvių (1939 m. rugsėjis). Jie buvo įkurdinti Hohensteine veikusioje RAD (Reicho darbo tarnybos) stovykloje.¹⁰ Lageris iš dalies buvo Tanenbergo memorialo teritorijoje. Lageryje buvo kalinami įvairių šalių ir tautybių piliečiai, tarp jų ir lietuviai. 1941 m. vasario pradžioje belaisvių skaičius išaugo iki 50 000 (46 000 prancūzų, 4 000 lenkų).¹¹ Hohensteino stovykloje taip pat buvo kalinami belgų, italų, serbų ir sovietų karo belaisviai. Kalinimo sąlygos buvo labai sunkios, dėl to kildavo šil-

⁸ N. Tabėros 1949 03 12 d. tardymo protokolas, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 44942, l. 3–3 ap.

⁹ V. Petrulėno 1947 02 01 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 16359, l. 1–2 ap.

¹⁰ RAD stovyklos. Tai buvo *Reichsarbeitsdienst* – Reicho darbo tarnybos stovyklos, kurių kontingentą sudarė šaukiamojo amžiaus jaunuoliai ir merginos, dėl kokių nors pateisinamų priežasčių (pvz.: religinių nuostatų, įsitikinimų, invalidumo ar kt.) nebuvo pašaukti į karinę tarnybą. Dažniausiai atlikdavo statybos ir infrastruktūros darbus. Gyveno bendrabučiuose, laikėsi griežtos drausmės.

¹¹ Z. Lietz, *Obozy jeniecke w Prusach Wschodnich 1939–1945*, s. 90–92.

tinės epidemijos. Jų aukų skaičius buvo didžiulis. 1941–1942 m. žiemą mirė apie 25 000 belaisvių, daugiausia sovietų. Iš viso šiame lageryje žuvo 50–55 tūkstančiai belaisvių, jie buvo palaidoti didžiuliuose grioviuose. Dabar buvusio lagerio vieta memorialinė, ten veikia nedidelė paroda.¹² Šiame lageryje buvo kalinami ir lietuviai.

Dominykas Tolvaiša (g. 1909 m. Valkininkų valsč.) 1939 m. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenę ir pateko į vokiečių nelaisvę. 1941 m. paleistas iš lagerio jis dirbo pas ūkininkus įvairiose vietovėse iki Raudonosios armijos atėjimo 1945 m. vasario 9 dieną.¹³

Lietuvis Jokimas Faraponis (taip rašoma jo filtracinėje byloje, g. 1915 m. Švenčionių aps. Daugėlišio miestelyje) gyveno Vilniuje, 1938 m. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenę, tarnavo 13-ajame pėstininkų pulke eiliniu. 1939 m. dalyvavo kautynėse su vokiečių kariuomene prie Varšuvos ir rugsėjo 27 d. pateko į vokiečių nelaisvę. 1939 m. spalį buvo išsiųstas į karo belaisvių stovyklą I B. Šiame lageryje J. Faraponis buvo

kalinamas iki 1941 m. kovo, vėliau buvo perkeltas dirbti į stambaus vokiečių žemvaldžio dvarą Magdeburgo apylinkėse. 1945 m. balandį J. Faraponį išlaisvino Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) kariuomenė. 1945 m. birželį J. Faraponis per Gardino patikrinimo-filtracijos lagerį grįžo į Lietuvą.¹⁴ Nemažai buvusių karo belaisvių lietuvių dirbo pas ūkininką Gustavą Rolleč Kobelio (vok. *Cobbel*) kaime Saksonijos-Anhalto žemėje 14 km į šiaurę nuo Magdeburgo miesto.¹⁵

Vilhelmas Čepulis (g. 1913 m. Rygoje) 1939 m. rugpjūčio pabaigoje buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenės 5-ąjį pėstininkų pulką Vilniuje, dalyvavo kovose su *Wehrmachtu* prie Pultusko, Vyškovo miestų ir prie Sielcų pateko į vokiečių nelaisvę. Iš pradžių jis buvo kalinamas belaisvių stovyklose I A ir I B Rytų Prūsijoje, 1941 m. pavasarį buvo perkeltas į karo belaisvių stovyklą Altengrabove. Vėliau jis iki išlaisvinimo 1945 m. balandį dirbo pas vokiečių ūkininką Elversdorfo kaime Štendalio (vok. *Stendal*) apskrityje. V. Čepulį išlaisvino JAV kariuomenė. Į Lietuvą

¹² https://en.wikipedia.org/wiki/Stalag_I-B

¹³ D. Tolvaišos 1946 03 20 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 29380, l. 1–2 ap.

¹⁴ J. Faraponio 1947 06 12 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 10678, l. 1-2.

¹⁵ L. Potapovičiaus darbo kortelė, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 6245, l. 6 ap.

V. Čepulis sugrižo 1945 m. pabaigoje per Bresto patikrinimo-filtracijos lagerį.¹⁶

Seinų apskrities Krasnapolio valsčiaus Marinavo kaime 1916 m. gimęs lietuvis Stasys Petruškevičius 1939 m. buvo pašauktas į Lenkijos kariuomenę, dalyvavo kautynėse ir pateko į vokiečių nelaisvę. Kartu su kitais belaisviais jis buvo įkalintas Hoenštaino lageryje. Iš pradžių belaisviai dirbo lempjūvėje ir įvairius kitus darbus. 1940 m. balandį kartu su kitais dviem šimtais belaisvių buvo išsiųstas į Brėmeną. Ten jis irgi dirbo įvairius sunkius fizinius darbus. 1941 m. rugsėjį S. Petruškevičius buvo perkeltas į lagerį Hamburge, kuriame dirbo lietuviai. 1942 m. jis parašė prašymą Berlyne veikusios Lietuvių sąjungos pirmininkui dėl išlaisvinimo iš karo belaisvių stovyklos ir leidimo grįžti į gimtinę. 1943 m. S. Petruškevičius iš karo belaisvių stovyklos buvo išlaisvintas, bet be teisės išvykti iš Hamburgo. 1943 m. gruodį jis gavo 14 d. atos-

togų su teise nuvykti į Suvalkus ir aplankyti savo seserį. Pasibaigus atostogoms S. Petruškevičius nusprendė į Hamburgą negrįžti, jis nelegaliai perėjęs buvusią Vokietijos ir Lietuvos sieną apsigyveno pas savo vyresnįjį brolių Lazdijų (Seinų) apskrities Šulnelių kaime. Vėliau jis persikėlė gyventi pas savo motiną Ragalių kaime Panemunės valsčiuje. Lietuvą 1944 m. vėl užėmus sovietams, buvo paskelbta vyrų mobilizacija į Raudonąją armiją. S. Petruškevičius nesiregistravo į Šaukimo komisiją, todėl 1944 m. gruodžio 15 d. jis NKVD buvo suimtas kaip vengiantis mobilizacijos ir išsiųstas tarnauti į rezervinio 202-ojo šaulių pulko 3-įjį batalioną eiliniu. 1945 m. sausio 5 d. jis kartu su grupe kitų kareivių traukiniu buvo vežamas į Marijampolę. Traukinys sustojo Jūrės geležinkelio stotyje. S. Petruškevičius, vengdamas išvežimo į frontą, nakties metu iš traukinio pasišalino ir nuėjo į artimiausią kaimą pavalgyti. Šeimnininkas davė jam maisto ir leido pailsėti. 1945 m. sausio 6 d. vakare S. Petruškevičius iš kaimo išėjo Kauno kryptimi. Tačiau prie spygliuotos vielos (ten buvo karinis objektas) jis

¹⁶ V. Čepulio 1947 10 09 d. tardymo protokolas, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 4053, l. 13, 14.

buvo sulaukytas sovietinių kareivių.¹⁷

Povilas Čibiras (g. 1909 m. Švenčionių aps. Senojo Daugėliškio k.) 1939 m. rugpjūtį buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenės pionierių batalioną, dalyvavo mūšiuose su *Wehrmachtu*, buvo sužeistas ir rugsėjo 14 d. netoli Varšuvos buvo paimtas į nelaisvę. Iš pradžių apie mėnesį jis buvo kalinamas belaisvių lageryje netoli Tilžės, paskui iki 1941 m. spalio – karo belaisvių stovykloje Hamburge (čia statė bunkerius), vėliau iki išlaisvinimo 1945 m. balandžio 26 d. (išlaisvino britų kariuomenė) karo belaisvių stovykloje Brēmene. Į Lietuvą P. Čibiras grįžo 1945 m. rudenį per Volkovysko patikrinimo-filtracijos punktą.¹⁸

Stalag III A karo belaisvių stovykla buvo įkurta Lukenvaldės (vok. *Luckenwalde*) miesto priemiestyje Brandenburgo žemėje 52 km į pie-

tus nuo Berlyno. Šiame lageryje buvo kalinami Lenkijos, Nyderlandų, Belgijos, Prancūzijos, Jugoslavijos, Rusijos, Italijos, JAV, Rumunijos, Jungtinės Karalystės ir kitų šalių karo belaisviai. Stovyklos planavimas pradėtas dar prieš Vokietijos įsiveržimą į Lenkiją. Ji buvo skirta 10 000 asmenų. Tai buvo didžiausias lageris III karinėje apygardoje ir buvo laikomas pavyzdžiu kitoms stovykloms. 1939 m. rugsėjo viduryje atvyko pirmieji lenkų karo belaisviai, kurie buvo apgyvendinti didelėse (12x35 m) palapinėse. Jie pradėjo statyti kareivinių namelius prieš prasidedant žiemai. Lenkai buvo perkelti, tada buvo atvežti olandai ir belgai. Jie ten išbuvo tik trumpą laiką, kol juos pakeitė 43 000 prancūzų karo belaisvių, atvykusių 1940 m. viduryje. Iki karo pabaigos jie išliko didžiausia belaisvių grupe. Tarp jų buvo 4 000 afrikiečių iš Prancūzijos kolonijų. 1941 m. prie prancūzų prisijungė Jugoslavijos ir Sovietų Sąjungos kaliniai, o 1943 m. pabaigoje atvyko apie 15 000 italų internuotų karių, nors dauguma jų buvo greitai išblaškyti į kitas stovyklas. 1944 m. pabaigoje atvežta nedidelis skaičius

¹⁷ S. Petruškevičiaus 1945 01 12 d. tardymo protokolas, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 52061, l. 3-4.

¹⁸ P. Čibiro 1945 09 05 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 30450, l. 1-2 ap.

amerikiečių, rumunų, britų ir lenkų kalinių, tarp jų 14–17 m. amžiaus Varšuvos sukilimo dalyvių. Į *Stalag III A* pateko per 200 000 kalinių, o 1944 m. gegužę ten iš viso buvo registruota 48 600 karo belaisvių. Pagrindinėje stovykloje niekada nebuvo apgyvendinta daugiau nei 8 000, kiti buvo

išsiųsti dirbti miškuose ir pramonėje į daugiau nei 1000 darbo komandų (vok. *Arbeitskommando*), išsidėsčiusių visoje Brandenburgo žemėje. 1945 m. sausio 1 d. stovykloje buvo 45 942 karo belaisviai, iš jų 24 996 prancūzai, 12 517 sovietų, 4 093 serbai, 1 499 amerikiečiai, 1 433 britai,

1 310 italų, 86 lenkai ir 8 rumunai. 1945 m. vasarį kaliniai iš *Stalag III B Furstenberg* buvo evakuoti į *Stalag III A*, todėl labai pablogėjo jų gyvenimo, ypač higienos, sąlygos. Galiausiai, artėjant sovietams, sargybiniai pabėgo iš stovyklos ir paliko kalinius, kuriuos sovietų kariuomenė išlaisvino

1945 m. balandžio 22 dieną. Kalinių gyvenimo sąlygos šiame lageryje buvo geresnės negu kitose karo belaisvių stovyklose.

Kalbant apie lenkus, vokiečiai pažeidė Ženevos konvencijas, priversdami juos atsisakyti karo belaisvio statuso ir tapti civiliais priverstiniais

darbininkais. Vokiečiai bandė tai pasiekti deportuodami lenkus į griežtesnes priverstinio darbo stovyklas arba grasindami deportuoti į nacių koncentracijos stovyklas. Skaičiuojama, kad šiame lageryje mirė apie 4 000–5 000 kalinių. 1941–1942 m. žiemą šiltinės epidemija nusinešė apie 2 000–2 500 sovietų belaisvių – jų

mirtingumas buvo daug didesnis nei kitų šalių. Nesovietiniai mirusieji su pagarba buvo laidojami lagerio kapinėse esančiuose individualiuose kapuose, o sovietai – anonimiškai masinėse kapavietėse.¹⁹

TĘSINYS KITAME NUMERYJE

¹⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Stalag_III-A

